

gyelmet a legértékesebb művekre. Haupt ismerette a leírásoknál alkalmazott szempontokat is.

Végigolvasva munkáikat a recenzió tanácsalanság lesz úrrá. A szerzők ugyanis a közel ezer könyv leírásából nem szerkesztettek bibliográfiát; anyagukat nem rendezték sem ábécé, sem kronológiai sorrendbe, nem látták el nyomda, időrendi és nyelvi mutatókkal (második többnyelvű rész!). A possessorok mutatóját, valamint a rövidítésjegyzéket is hiányolom.

Ily módon, ha az olvasó egy könyvet keres, nincs mit tenni, végig kell böngésznie az egész kiadványt.

Haupt Erik bibliográfiai leírásai jók, tartalmazza a kötések és a margináliák ismertetését is. Hasznos lett volna, ha munkáját kiegészíti É. L. J. Le Grand *Bibliographie hellénique* című művének azonosítószámaival.

A recenzió tanácsalansága fokozódik Szalai Zsuzsa sorai olvastán. Ő ugyanis egyszerűen lemásolta a könyvek címlapjait, nemhogy bibliográfiát, de bibliográfiai leírásokat sem készített. A szerzők nevei, illetve a címrendszo (pl. „Calendarium”) a hosszú címlapmásokban vannak elrejtve. Az impresszumokban szereplő római számokat nem írta át arab számra, az álneveket (pl. Cornelius a Lapide), és a rövidítéseket nem oldotta fel. Az RMK és a Petrik használata igencsak szükséges lett volna a Magyarországon nyomtatott könyveknél. A kötések, a lapszámozást Szalai pontosan közli, a margináliákra utal. Sajnos az ő részében sok a sajtóhiba.

Egyik szerző sem foglalkozott a csonkaságok meghatározásával. Véleményem szerint a kéziratokat külön kellett volna leírni, esetleg függelékben. A kiadványon lektor(ok) neve nem szerepel, pedig lett volna tennivalójuk.

Summázva eddigi észrevételeimet, a könyv kiadását kétévi munka után elisiettetnek tartom, hibái elkerülhetőek lettek volna, ha az abban illetékesek nem törekszenek mindenáron gyors eredményre.

Az Esztergomi Egyház a magyar művelődés századaiban (kódexek, kéziratok, metszetek). Kiállítás az esztergomi Főszékesegyházi Kincstárban a Bibliotheca anyagából. 2000. július 4–30. A kiállítást KÖRMENDY Kinga vezetésével CZÉKLI Béla, MADAS Edit és SARBÁK Gábor rendezte.

A 2000. millenniumi évben az esztergomi egyházi gyűjtemények egymás után nyitották művelődéstörténeti időszak kiállításait a magyar szentekről és ereklyéikről, az esztergomi könyvkultúráról majd a magyar pecsételtörténetről, miközben tudományos konferenciákat rendeztek, katalógus- és tanulmányköteteket jelentettek meg. Könyvtörténeti szempontból mégis a Bibliotheca anyagát bemutató kiállítás a legértékesebb, amelynek szakmai előkészítését és forgatókönyvét elsősorban az MTA Könyvtár Kézirattára kutatójának, Körmendy Kingának köszönhetjük. Jelen bemutatót az is indokolja, hogy e kiállításához sajnos katalógus nem jelent meg.

A szerény alapterületű kiállítás nemcsak az esztergomi könyvkultúra évszázadairól nyújt informatív tájékoztatást, hanem a bemutatott tételek többségénél az eredeti dokumentum megpillantásának az élményével is megajándékozta a látogatót. A laikus látogató persze aligha veszi észre, hogy a tömör leírások a kiállítás tervezőjének sok évtizedes kutatásait összegzik, az egyes tételek azonosítása vagy tudományos értékelése mögött tanulmányutak, cikkek vagy katalóguskötetek állnak (vö. MKsz (116.) 2000. 3. sz. 352.; legutóbb összefoglalóan: in: *Ezer év Szt. Adalbert oltalma alatt*. Szerk. HEGEDŰS András – BARDOS István. A Prímási levéltár kiadványai, 47–56. /Strigonium antiquum 4./). Körmendy Kingának új szempontú kodikológiai vizsgálatokkal az esztergomi kanonoknak a bécsi, padovai, bolognai egyetemen folytatott kánonjogi tanulmányaihoz kapcsolódó, eddig ismeretlen, jórészt a bécsi Nemzeti Könyvtárban (ÖNB) lévő forrásokat sikerült azonosítani. Csak megerősíteni tudjuk véleményét, hogy az esztergomi főszékesegyház középkori könyvkultúrája az ország egyházi köz-

pontjának kultúráját közvetítette az egyházi és világi társadalom felé. A káptalan tagjainak képzettsége a középkori magyar értelmiség meghatározó rétegének műveltségi szintjét reprezentálja és teszi megfoghatóvá.

A kiállítás időrendben haladva hat egységre tagolódik. Az első korszak az érsekség alapításától a város törökök általi elfoglalásáig, 1543-ig terjed. Az esztergomi egyház megnevezés alá a székesegyház mellett a káptalan és a 14. században alapított Collegium Christi is beletartozik, de még így csak kevés könyvről van tudomásunk, s még kevesebb maradt fenn. A tárlókban eredetiben vagy fényképeken bemutatott művek közül ide tartozik az Énekek éneke kommentárja (12. század), Nyás Demeter érseki helynök formuláskönyve (1525 előtt), az Esztergom váraljai Szent Imre kápolna vagy oltár Graduale töredéke (1350 körül), Szalkai László iskolás jegyzetei (1489–90), egy Biblia, amelyet a beírás szerint egy bizonyos Temlinus másolt (Bécs, ÖNB, fénykép, 1394), Ioannes de Balbis Grammaticája (Bécs, ÖNB, fénykép, 1430 előtt), Franciscus de Zabarella: De horis canonicis (Bécs, ÖNB, fénykép, 1454), egy Breviarium (Bécs, ÖNB, fénykép, 1494 előtt), Pseudo Diogenes levelei (Bécs, Diözesenarchiv, fénykép, 1458 után), valamint egy Capitulare (1374 után).

Az esztergomi gyűjtemények második, immár nagyszombati korszaka 1543-tól 1611-ig tartott. Az újrakezdést olyan nevek fémjelzik mint Várdai Pál, Oláh Miklós vagy Telegdi Miklós érsekek nevei és könyvtárpártolása. A korszakban megjelennek a nyomtatványok, V. Kelemen: *Constitutiones* (Velence, 1489), Szt. Ambrus művei (Bázel, 1492), Szt. Tamás *Summája* (Velence, 1467), *Liber Agendarius* (Nagyszombat, 1583), *Chronologia ecclesiastica* (Bécs, 1580), *Ex probatissimis auctoribus... vocabula* (Augsburg, 1518), s olyan jelentős kéziratok mint a Bakócz-graduale (Oláh Miklós 1555. évi ajándéka), illetve a Vita Adae et Evae (cseh munka, Szondy Pál nagypréposti ajándéka, 1558 előtt).

Az 1611. évi nagyszombati zsinat ismét felállította és támogatta a székeskáptalani könyv-

tárat; a székesegyházak könyvtárát ettől kezdve nevezték káptalani könyvtárnak. Ebből az időszakból a legértékesebb gyarapodás Lippai György és Szelepchényi György érsekek neveihez fűződik. Utóbbi érseksége alatt már elkészül a könyvtár első helyrajzi, majd betűrendes katalógusa. A 17. század elején még megszereznek Budáról, az egykori királyi várból származó kódexeket, majd a Barkóczy Ferenc érsek nevéhez kapcsolódó káptalani magánlevéltári rendezéséhez középkori kódexlapokat is felhasználnak. A bemutatott művek között talá-lunk egy Balassi Bálint diákkori bejegyzését tartalmazó bázeli, 1530. évi nyomtatványt, Kőrösi Zsigmond egyetemi jegyzetét (Róma, 1644), Kőrösi Zsigmond *Luther Enarrationes* könyvét (Strassburg, 1530), Szelepchényi György Pázmány metszetét az *Igazságra vezető kalauzból* (Pozsony, 1637), Lippai György tulajdonából Veresmarti Mihály *Tanácskozás* c. munkáját (Pozsony, 1640), Szelepchényi érsek magáról készített metszetét bemutató Szt. Bonaventúra kötetét (Nürnberg, 1491). A Lippai György által megvásárolt értékes Fugger-könyvtárra utaló darabok mellett a Bécsbe szállított budai könyvanyag, az ún. Budai II. gyűjteményből származó, az 1674. évi katalógusban egyedülként megtalálható kódex, Nagy Szent Gergely Énekek éneke magyarázatai (Scheyern, 1473) érdemel figyelmet.

1776 és 1820 közöttől, a káptalan nagyszombati és az 1761 után alapított pozsonyi érseki könyvtárak időszakából Batthyány József, ill. Barkóczy Ferenc, valamint Rudnay Sándor érseksége figyelemre méltó. Az utóbbi határozta el az érsekség és káptalan, s természetesen a könyvtárak visszaköltöztetését Esztergomba. A kiállított művek közül Aranyszájú Szt. János *De sacerdotio* c. könyvét említjük, amelyhez Barkóczy írt előszót, s az általa alapított esztergomi érseki nyomdában, Royer Antalnál nyomtatták (Esztergom, 1763).

Az ötödik korszak már a közelmúltba vezet át. 1853-ban épült fel Hild József tervei szerint az érseki és káptalani könyvtárak közös épülete, Szt. Jeromos egyházatya szobrával. Ekkor szállították át a könyvtárat Nagyszombatból,

amit kétévnyi állományrendezés követett. Scitovszky János érsek (1849–1865) gyarapította a könyvtárat a vitatott ún. Esztergomi krónikát tartalmazó 12. századi iskolás jegyzettel. Jordánszky Elek hagyatékából került a gyűjteménybe egy magyar nyelvű biblia, a Jordánszky-kódex (1516–1519), a nagyszombati klariszáktól pedig az ún. Nagyszombati kódex (1512–1513), valamint további vásárlások és ajándékozás útján egy Psalterium (Würzburg, 1279), egy Evangelistarium (Neustift, 1482), egy anabaptista énekeskönyv (1665), valamint egy pergamenre nyomtatott imakönyv (Augsburg, 1520).

A hatodik korszak immár a máig tart, amelynek meghatározó személyisége Simor János érsek (1867–1891). Ő egyesíti a Főszékesegyházi Könyvtár néven az esztergomi könyvgyűjteményeket. A kanonok közül pedig Dankó József bécsi teológiai tanár (+1889), ill. Knausz Nándor (+1896) prímási levlétáros, pozsonyi prépost, Majer István (+1893) kanonok, nagyprépost, valamint Lepold Antal (+1971) kanonok, könyvtári prefektus hagyatékai, ill. az utóbbi metszetgyűjteménye érdemelnek említést. A legújabb gyarapodást már csak egy-egy darab érintelheti: a Dankó-gyűjteményből egy Huszita antiphonarium (15. sz. második fele), a Kanusz-gyűjteményből egy Psalterium (Buda, 1500–1510), illetve egy csere útján megszerzett Missale (Ewich, 1471).

Az esztergomi kiállítás a rendelkezésre álló szerény anyagi lehetőségek ellenére is a legszínvonalasabb millenniumi művelődéstörténeti kiállítások közé sorolható. A Kincstár rendelkezésre bocsátott helységeit a kiállítást rendezők maximálisan kihasználták, néhány termet azonban biztosan fel tudtak volna használni. A jövőre nézve mégis feltétlenül kívánatos lenne az esztergomi egyházi gyűjteményekhez egy alapterületben és elrendezésében, valamint megközelíthetőségében is méltó időszaki kiállítóhely létrehozása.

VESZPRÉMY LÁSZLÓ

Oldás és kötés. Lengyel József és Tóth Viktor magyarországi és oroszországi pályája. Kiállítás. Bp., Orosz Kulturális Központ. 2000. szeptember 26 – október 6.

Különös levelet láthatott, aki 2000. szeptember végén, október elején ellátogatott a budapesti Orosz Kulturális Központba, a Bajza utcába: féltényérnyi nyírfaháncson bolhányi cirill betűkkel, pár soros szöveg. Lengyel József, a feladó, a messi Sziberióból üzent rajta feleségének, Nyina Szergejevna Lengyelnek, született Kizevalternek. Írástörténeti kuriózum a huszadik század derekáról, a távirók, a telefon és az atombomba korából, kétezer évvel a papír fölfedezése után? A kiállítás rendezői gondoskodtak róla, hogy ez a gondolat egy percig se fordulhasson meg a látogatók fejében. A levelet rozsdás szögesdróttal koszorúzták, s ettől a nyírfahánc primitív adathordozóból szimbólummá nemesedett. A szenvedés, a megaláztatás, az áldozat, a rabság, a száműzetés szimbólumává: huszadik századi töviskoszorúvá. A kommunista légerekben elpusztult tízmilliókra emlékeztetett a parányi nyírfakéreg. A rendezők nem bízták a véletlenre, hogy ez az intés, ez az üzenet eljusson a látogatókhoz. A padlón vastag kötél tekergett – fojtón, megbilincselőn, alattomosan, mint a kígyó. A börtön, a bezártság, a rabság érzetét tovább fokozták a drótfonatos, rácsos paravánok: börtön volt a hazám... S ez nem olcsó érzélgősség, ez a kiállítás tényleg arról is szólt, hogy Lengyel József és Tóth Viktor választott hazája hosszú évtizedekig kontinensnyi börtön volt. Ikerkiállítást láthattunk ugyanis: egy író és egy festő békésen megfér egymás mellett a teremben. No, nem csupán a sógorság, hanem a közös sors okán.

Lengyel Józsefet nem kell bemutatni. Illetve lehet, hogy újra be kell mutatni. Az 1919-es Tanácsköztársaság forrófejű kommunistája Bécs és Berlin érintésével 1930-ban érkezett meg Moszkvába, a kommunista világmozgalom szívébe. Építeni és rombolni jött. Építeni a szocializmust, s rombolni azt a világot, amelynek